

DOI: 10.18523/2617-8907.2024.7.11-23

УДК 7.038.11-028.22:81'42

Ольга Брюховецька

Кандидатка філософських наук,
старша викладачка кафедри культурології факультету гуманітарних наук,
Національний університет «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА), Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9320-324X>
e-mail: olha.bryukhovetska@ukma.edu.ua

Картографування поворотів: від лінгвістичної моделі до «метафізики присутності»

У статті запропоновано нескептичний погляд на проліферацію (розростання, збільшення кількості, розширення) поворотів у гуманітарних і соціальних науках. Доповнюючи картографування культурних поворотів, здійснене німецькою антропологинею Доріс Бахманн-Медік, авторка статті виокремлює важливий патерн, який організовує те, що на перший погляд може здатися хаотичним роїнням поворотів. Цей патерн можна описати як маятникоподібний рух від лінгвістичної моделі, яка лежить в основі культурного повороту як розширення лінгвістичного повороту, до реабілітації присутності (для позначення цієї нової тенденції авторка дещо провокативно використовує жупел часів постмодернізму «метафізика присутності»). Цей патерн продемонстровано на прикладі візуального повороту, який кардинально змінив спосіб говорити про зображення, відмовившись від гегемонії лінгвістичної моделі. Однак тенденція реабілітації присутності є значно ширшою, що дає змогу стверджувати про цілу серію «антилінгвістичних» поворотів.

Ключові слова: зображення, візуальне, текстуальне, культурний поворот, культурна теорія, патерн, конструктивізм/деконструкція, інтелектуальна мода, антилінгвістичні повороти, маятник.

Постановка проблеми. 13 липня 2014 року британський соціолог Марк Керріган опублікував у своєму науковому блозі допис під дещо провокативною назвою «Чи можемо ми мати поворот, який закінчить усі повороти?». У ньому автор висловлює своє роздратування проліферацією (розростанням, розширенням, збільшенням кількості) поворотів у гуманітарних і соціальних науках. На підтвердження він наводить список із 47 поворотів, які були на слуху в той час (Carrigan 2014). До списку Керрігана, зокрема, увійшли «лінгвістичний», «культурний», «афективний», «рефлексивний», «цифровий», «нарративний», «біографічний», «просторовий», «інтерпретативний», «онтологічний», «постмодерний», «прагматичний», «історичний», «дискурсивний», «етичний», «соматичний», «пикторіальний», «комунікативний», «діалогічний», «матеріальний»,

«темпоральний» і багато інших. Завершує перелік «комашиний поворот» (*insect turn*), який, напевно, має остаточно перекопати читачів у несерйозності і навіть «безглузді», якщо скористатись словом самого Керрігана, цього роїння поворотів.

Зазначимо, що Керріган немов умисне лишив свій список неорганізованим: у ньому немає ні хронологічної, ні концептуальної, ні навіть алфавітної послідовності. Керріган створив щось на зразок химерної китайської енциклопедії Борхеса, яка свого часу так розсмішила Фуко і в якій список чотирнадцяти категорій тварин містить, зокрема, «тих, які належать імператору», «забальзованих», «приручених», «русалок», «бродячих псів», «намальованих дуже тонким пензлем з верблужої вовни» і «тих, що здаля нагадують мух». Проте, на відміну від Борхеса

з його легкою і грайливою іронією, інтонація Керрігана темніша. Скидається на те, що Керріган бачить у цій проліферації поворотів симптом колективного запаморочення, круговерть порожніх означників, академічну версію синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю.

Сьогодні, через десять років після публікації списку Керрігана, його можна було б доповнити ще кількома десятками поворотів. Та і в момент оприлюднення цей перелік не претендував на вичерпність. Він радше був риторичним прийомом, який мав передати скептичний погляд на сучасний науковий процес, подрібнення і фрагментація якого викликали у Керрігана відверте роздратування.

Керріган далеко не перший, хто висловлює скептицизм щодо швидкоплинних інтелектуальних мод та їхніх численних академічних жертв. У 1993 році американський антрополог Маршал Салінс присвятив цій темі сатиричний допис «Нуууудно!», який, з відстані більш ніж трьох десятиліть, дивує незмінністю інтонації роздратування. Утім, часова дистанція ще більше унаочнює швидкоплинність академічної моди, показуючи, що її критики значно більшою мірою перебувають під її впливом, ніж їм може здаватись. У Салінса немає і згадки про повороти, зате є модне у 1990-ті слово «парадигма». Ось як він пояснює зміну «парадигм» (перехід від фукіанської концепції влади до політик ідентичності), яка відбувалась на його очах:

Парадигми змінюються в соціальних науках, тому що їхня переконливість насправді є більш політичною, ніж емпіричною, вони стають банальними універсаліями. Люди втомлюються від них. Їм стає нудно. Насправді влада вже вичерпала себе. Нуууудно! На зламі тисячоліть новою вічною парадигмою *du jour* стають політики ідентичності (Sahlins 1993, 74).

Для нас у цьому короткому пасажі цікаво те, як Салінс відтворює ту саму риторичну фігуру, що й Керріган, але на попередньому її витку. Політики ідентичності – це не 47 поворотів, хоча сучасну проліферацію поворотів цілком можна порівняти з проліферацією ідентичностей. Але за всієї відмінності означників ми бачимо той самий скептицизм щодо нового, ту саму підозру, що зміна академічних мод є чимось поверховим, продиктованим легковажними прагненнями, а не внутрішньою логікою наукового процесу.

Скептицизм часто є захисним механізмом від дезорієнтації. І дійсно, від «комашиного» роїння поворотів може легко виникнути відчуття запаморочення. Щоб розгледіти за хаотичною круговертю окремі патерни, слід поставитись до проліферації поворотів з відкритою цікавістю. Саме таке, нескептичне ставлення запропоновано в цій статті.

Можна було б так докладно не зупинятись на дописі в науковому блозі, однак Керріган звернув увагу на проблему, яку практично не обговорюють у більш серйозних наукових працях. І хоча ми не поділяємо роздратування Керрігана, вартою уваги є сама його спроба розібратись, хоч і в умисне скептичній формі, з тим, що останніми десятиліттями гуманітарні і соціальні науки переживають бум поворотів. Те, на що всупереч волі автора вказує список Керрігана, – це потреба картографувати ці численні повороти. Звісно, для такого впорядкування навряд чи достатньо допису в науковому блозі, автор якого має повне право бути поверховим і провокативним. Його завдання – вказати на проблему і стимулювати роботу більш систематичної думки.

Нескептичний погляд на проліферацію поворотів дає змогу поставити низку питань. Чи справді це розростання, збільшення кількості поворотів «здешевлює» їх і робить «безглуздими»? Чи справді найбільш продуктивною відповіддю на такий стан буде заклик до «остаточного» повороту, який припинить це роїння і поверне дисциплінарну ясність втраченого прямого шляху? Чи не продуктивніше буде відкинути скептицизм і докласти зусиль, щоб виявити певні патерни, які допоможуть побачити логіку за позірним хаосом проліферації поворотів?

Стан наукової розробки проблеми. Хоч як дивно, попри очевидну проліферацію поворотів, практично немає спроб організувати їх у більш осмислений список, ніж той, який запропонував Керріган. Існують картографування всередині окремих поворотів, найбільш показовим серед яких є картографування одного з наймасштабніших сучасних поворотів – афективного (Gregg and Seigworth 2010). Однак ми практично не знайдемо картографування поворотів у множині, яке б враховувало їхні хронологічні і концептуальні параметри, а також співвідносило повороти за їхнім масштабом.

Чи не єдиним систематичним, хоча далеко не вичерпним картографуванням поворотів, є книжка німецької антропологині Доріс Бахманн-Медік «Культурні повороти: нові орієнтації в дослідженнях культури», яка вийшла друком німецькою мовою у 2015 році, а вже наступного року – в англійському перекладі. Достеменно

не відомо, чи Бахманн-Медік читала допис Керрігана (вона не покликається на нього у своїй книжці), але цілком очевидно, що ідея картографування поворотів носить в повітрі. Єдине, що дивує, – що її реалізувала саме німецька дослідниця. Хоча, може, навпаки, у цьому є своя логіка. Те, що, окрім скептичного допису Керрігана, ми практично не знаходимо спроб говорити про різні повороти в англomовному академічному полі, можна пояснити своєрідним інтелектуальним соліпсизмом, спричиненим перебуванням всередині якогось одного з численних поворотів. Цей соліпсизм змушує ігнорувати усі інші повороти, крім свого. Як німецька дослідниця, Бахманн-Медік зберігає певну інтелектуальну дистанцію до англomовного академічного поля, в якому відбувається проліферація поворотів, тому вона виявилась найбільш готовою до картографування поворотів.

Бахманн-Медік далека від скептицизму Керрігана. Дослідниця наголошує на позитивних наслідках проліферації поворотів, які, на її думку, виробили високо диференційоване, надзвичайно динамічне поле культурного дослідження, відкрили раніше недоступні кросдисциплінарні території, поставили під питання теоретичні і методологічні канони (Bachmann-Medick 2016, 1–8). З іншого боку, слід зауважити, що картографування Бахманн-Медік зосереджене переважно на антропології і, на відміну від списку Керрігана, не виходить за межі ХХ століття. У результаті, картографування, проведене дослідницею, не охоплює і чверті списку Керрігана, хоча це не заважає йому внести певну ясність у хаотичне роїння поворотів.

Бахманн-Медік ідентифікувала важливий патерн, який організовує частину списку Керрігана. Нагадаємо, що список Керрігана починається з лінгвістичного і культурного поворотів. Як видно з назви книжки, Бахманн-Медік говорить про культурні повороти (у множині) і розглядає їх як розширення лінгвістичного повороту. Всередині більш масштабного культурного повороту дослідниця виокремила сім поворотів (два з них мають подвійну назву): «інтерпретативний», «перформативний», «рефлексивний/літературний», «постколоніальний», «перекладацький», «просторовий» та «пикторіальний/іконічний». Усе це повороти ХХ століття. Кожному з них Бахманн-Медік присвячує окрему главу. Окрім цього, у післямові вона коротко згадує ще 25 більш сучасних поворотів (її список лише частково збігається зі списком Керрігана), зосередившись на чотирьох із них: «релігійному», «нейронауковому», «цифровому» та «глобальному». Тобто, якщо порівнювати з Керріганом, тут є і розуміння

хронології, і, що не менш важливо, масштабування поворотів. Зокрема, частина поворотів, які у списку Керрігана йдуть через кому, у Бахманн-Медік постають як версії одного, більш масштабного повороту, так що культурний поворот, як його пропонує розглядати авторка, немов «розчиняється» в семи різних поворотах. Такий підхід, на нашу думку, є продуктивним, оскільки він вдало масштабує повороти, створюючи не паратактичну послідовність, а гіпотактичну узгодженість, дозволяючи виділити важливий патерн розширення і радикалізації програми лінгвістичного повороту в серії культурних поворотів.

Підхід до картографування поворотів Бахманн-Медік суттєво відрізняється від умисне хаотичного списку Керрігана ще й тим, що він пропонує хронологічну і концептуальну організацію. Бахманн-Медік висуває два критерії, за якими певна інтелектуальна тенденція може претендувати на статус повороту. Перший критерій передбачає зсув від об'єкта дослідження (дескриптивної категорії) до епістемології (аналітичної категорії). Другий критерій передбачає кросдисциплінарність: вихід епістемології за межі однієї дисципліни, поширення її на суміжні, а іноді й доволі віддалені дисципліни (Bachmann-Medick 2016, 17–20).

Обидва критерії, які висуває Бахманн-Медік, чудово працюють у межах культурного повороту як розширення лінгвістичного повороту. Однак, як ми побачимо далі, ці критерії виявляються проблематичними, коли ми виходимо за межі лінгвістичного повороту. У картографуванні Бахманн-Медік культурний поворот постає як щось, що продовжується. У цій статті ми покажемо, що це не так і що культурний поворот як розширення лінгвістичного повороту – це перегорнута сторінка інтелектуальної історії, або, якщо скористатись більш скептичним словником, вчорашня мода, яка суттєво відрізняється від моди сьогоднішньої.

Ідентифікація інтелектуальних мод не тотожна заклику їм слідувати (чи відмежовуватись від них), адже нова мода не обов'язково краща (чи гірша) за стару. Перш ніж робити будь-який вибір, важливо створити дистанцію, яка дасть бачення того, з чого можна вибирати, щоб не стати «жертвою» моди нової, а тим більше не залишатись «жертвою» колишньої. Саме картографування динаміки інтелектуального процесу, зміни мод дає необхідну для цього дистанцію.

Картографування Бахманн-Медік, хоч би яким важливим і ґрунтовним воно було, не позбавлене характерної тенденції витіснити вчорашню моду. Цей негативний імператив активного забуття проявляється в текстах Бахманн-Медік (як і в багатьох

інших сучасних текстах) у формі витіснення постмодернізму – найпоказовішого випадку вчорашньої моди, про яку сьогодні ніхто не хоче згадувати. Хоча Бахманн-Медік час від часу контекстуалізує культурний поворот і його окремі версії (особливо рефлексивний і просторовий) у «добі постмодернізму» з її недовірою до метанаративів, дослідниця уникає згадки про те, що у 1990-ті, коли ця «доба» досягла свого піку, культурний поворот став фактично синонімом постмодернізму (особливо в соціальних науках). Ішлося про єдину програму відмови від позитивістської епістемології і наголосу на концептуальній навантаженості фактів. Реальність поставала не як щось, що існує об'єктивно і безпосередньо, а як культурний конструкт. Тобто культуру розглядали не як окреме явище реальності, а як механізм виробництва реальності через виробництво значень.

Про інтелектуальну спорідненість постмодернізму і культурного повороту свідчить, зокрема, назва збірки статей Фредріка Джеймсона «Культурний поворот: обране писання про постмодерне, 1983–1998» (Jameson 1998). Джеймсон аналізує не лише окремі явища культури (відкидаючи в душі постмодернізму ієрархічний поділ на високе мистецтво і масову культуру), але й загальну культурну логіку того, що він і далі називає «пізнім капіталізмом». Джеймсон запозичив цей термін у Ернста Мандела, але його автором є німецький економіст Вернер Зобмарт, який ввів концепцію пізнього капіталізму на початку ХХ століття, імпліцитно передбачаючи, що цій дисфункціональній соціальній формації залишилось існувати недовго. Постмодерна корекція Джеймсона: сьогодні легше уявити кінець світу, ніж кінець капіталізму (Jameson 2003, 65), висловлена ним уперше в середині 1990-х як діагноз слабкості уяви: «Здається, нам сьогодні легше уявити собі повну деградацію стану землі та природи, ніж крах пізнього капіталізму; можливо, це пов'язано з певною слабкістю нашої уяви» (Jameson 1994, xii). Постмодерна слабкість, яка не може уявити щось радикально інше, веде не до «кінця історії» в тому тріумфальному сенсі, як його свого часу проголосив Френсіс Фукуяма, а до втрати віри в майбутнє, ціною якої є постійне передчуття катастрофи. Цю тему Джеймсон більш ґрунтовно розробив у своїй знаменитій книжці «Постмодернізм, або Культурна логіка пізнього капіталізму» (Jameson 1991). Джеймсон говорить про постмодернізм як «хибну свідомість» епохи, яка не лише відмовилась від критики капіталізму, але й від згадки про його

існування (це один із прикладів несвідомої академічної самоцензури).

Однак постмодернізм має й інше значення – не ідеології епохи, яка проголосила «кінець історії», а епістемологічної програми, яка трансформувала уявлення про виробництво знання, яке перестало сприйматись як нейтральний і об'єктивний процес, позбавлений владних відносин. У цьому сенсі показовим є впливовий свого часу збірник 1994 року за редакцією Стівена Сайдмана «Постмодерний поворот: нові перспективи соціальної теорії», який зібрав під однією обкладинкою таких авторитетів, як Жан-Франсуа Ліотар (уринок з його книжки «Постмодерна обставина» відкриває збірник), Мішель Фуко, Річард Рорті, Корнел Вест, Донна Гаравей, Норма Алакрон, Джудіт Батлер, Зігмунд Бауман, Джеймс Кліффорд, Лі Едельман та інших авторів та авторок. Усіх їх об'єднало те, що вони, як зазначив Сайдман у передмові, аналізують «диференціацію» і «детериторіалізацію» культури, економіки і знання під впливом «постмодерного повороту», який поставив під сумнів «західну модерну культуру просвітництва» (Seidman 1994, 1). Через трохи більше ніж двадцять років після цього важливого видання Саймон Сюзен запропонував ретроспективний (і критичний) погляд на «постмодерний поворот» (який фігурує в назві його книжки вже в лапках), розглядаючи його як перегорнуту сторінку в соціальних науках (Susen 2015). Цікавим у цьому погляді є те, як він співвідноситься з картографуванням культурних поворотів Бахманн-Медік. Сюзен теж «розчиняє» постмодерний поворот у п'яти окремих поворотах, однак робить це по-іншому. Він розглядає ці повороти не як серію поворотів всередині більшого повороту (як це робить Бахманн-Медік), а як грані одного й того самого повороту, згруповані в дещо арбітральні рубрики. Спершу Сюзен розглядає питання виробництва знання в межах постмодерного повороту. Питання епістемології він групує під рубрикою «релятивістського повороту», а питання методології – під рубрикою «інтерпретативного повороту». Далі він розглядає окремі дисципліни: соціологію, яка у нього йде під рубрикою «культурного повороту», та історію – під рубрикою «контингентного повороту». І, зрештою, Сюзен виходить у сферу політики й обговорює її під рубрикою «автономного повороту». З п'яти поворотів, які виділяє Сюзен, три – релятивістський, контингентний і автономний – це його власні авторські терміни, що суттєво відрізняє його підхід від підходів і Бахманн-Медік, і Керрігана, які не вигадують нових поворотів, а картографують чи принаймні збирають ті,

що вже були кимось проголошені. Те, що пропонує Сюзен, – це не так карта дійсних поворотів, як абстрактна схема, в якій різні повороти, як дійсні, так і вигадані автором, постають як синоніми «постмодерного повороту», його заломлення в різних сферах і вимірах. Водночас для нас схема Сюзена є ще одним доказом того, що культурний поворот сприймається як синонім постмодернізму, момент, який Бахманн-Медік не розвиває у своєму картографуванні.

Культурний поворот більшою мірою, ніж постмодернізм, асоціюється саме з епістемологічною програмою, тоді як у семантиці постмодернізму переважає епохальна складова (можливо, тому, що слово «постмодернізм» вийшло значно далі за межі академічного простору). Це перетворило «постмодернізм» на слово-табу сьогодні (після того, як мода на постмодернізм минулася). Як уже зазначалось, Бахманн-Медік не пропонує у своєму картографуванні подивитись на культурний поворот як на перегорнуту сторінку в історії академічної думки. Зокрема, вона, хоч і не без застереження, розглядає візуальний поворот (він у Бахманн-Медік фігурує під подвійною назвою «пикторіальний/іконічний») під рубрикою культурного повороту і, відповідно, пропонує розглядати зображення як аналітичну категорію в термінах, які характерні для лінгвістичного повороту і від яких візуальний поворот відмовився. Цей момент у картографуванні Бахманн-Медік потребує уточнення.

Метою статті не є і не може бути вичерпне картографування поворотів, впорядкування чи доповнення списку Керрігана – це надто амбітне завдання для однієї статті. Наша мета значно скромніша – ідентифікувати важливий патерн у хаотичному роїні поворотів, який уточнить картографування Бахманн-Медік. Ми зосередимось на тому, щоб зробити більш помітною принципово нову траєкторію руху візуального повороту в порівнянні з лінгвістичним і культурним поворотами. Як ми вже зазначили, принципова новизна візуального повороту недостатньо чітко окреслена у Бахманн-Медік. Для того щоб прояснити її, ми порівняємо те, як про зображення говорять представники візуального повороту, з тим, як про нього говорили до візуального повороту. Крім цього, ми ставимо собі за мету показати, що те, *від чого* здійснено візуальний поворот, є не менш важливим, ніж те, *до чого*. У цій статті ми покажемо, що візуальний поворот розпочинає серію принципово відмінних поворотів. Негативне визначення «від» допомагає краще зрозуміти те нове, що приніс візуальний поворот (а також інші подібні повороти).

Виклад основного матеріалу. Досі повороти визначались через позитивне, через те, до чого вони рухались: лінгвістичний – до мови як системи значень, культурний – до культури як сфери вироблення значень, усе ще орієнтованої на лінгвістичну модель, візуальний – до зображень переважно в їхньому позавербальному вимірі, афективний – до тілесності та афективності як переважно позавербальних сфер, комашиний – до усвідомлення того, що в інженерії та медіадизайні було використано багато рішень, запозичених із царства комах. (До речі, нам вдалось локалізувати лише одну, доволі побіжну згадку про «комашиний поворот», яким, як пам'ятаємо, завершується список Керрігана. Цей поворот названо у важливій для постгуманізму книжці медіаархеолога Юссі Паріккі «Комашині медіа» (Parikka 2010, 125). Уточненням до списку Керрігана тут має бути авторське масштабування: комашиний поворот не є настільки ж глобальним, як лінгвістичний чи культурний, він стосується вужчого контексту дизайну та теорії медіа, хоча його можна розглядати як окремий вияв ширшого постлюдського повороту.)

Таке називання поворотів відповідно до того, *до чого* вони рухаються, цілком логічне, однак фокус на позитивному (на додачу до відсутності масштабування) створює те відчуття хаотичного роїння, яке так роздратувало Керрігана. Різноманіття назв поворотів не дає змоги ідентифікувати спільні патерни в їхньому русі. Щоб ідентифікувати ці більш загальні патерни, ми пропонуємо скористатись образом маятника. Ми пропонуємо порівнювати поворот з моментом, коли маятник доходить до крайньої точки своєї амплітуди і починає рух у протилежному напрямку. Звісно, ця аналогія має свої межі. Наприклад, у випадку культурного повороту (чи поворотів), який постає як розширення лінгвістичного повороту, напрямок руху маятника зберігається: культурний поворот продовжив траєкторію лінгвістичного повороту, частково радикалізуючи його постулати. Однак, дійшовши до крайньої точки, маятник гойднувся в протилежний бік. Це і є поворотний момент візуального повороту – рух у протилежному напрямку *від* лінгвістичного повороту. Ідентифікація цієї поворотної точки (точки зміни напрямку руху) дає змогу виявити важливий патерн у тому, що може здатись хаотичним помноженням поворотів. Слід одразу зазначити, що порівняння з маятником спрямоване не на те, щоб применшити «поворотність» культурного чи інших поворотів, які продовжували рух у напрямку, визначеному лінгвістичним поворотом. Ми не бачимо сенсу брати під сумнів

те, що це теж були повороти, навіть якщо порівняння з маятником тут не працює (остання обставина радше свідчить про межі цього порівняння). Слово «поворот» може мати кілька застосувань. Для нас важливо показати, що порівняння з маятником працює для розуміння серії сучасних поворотів, які ми пропонуємо називати «антилінгвістичними». (Наскільки нам відомо, термін «антилінгвістичні» повороти вперше використано саме в цій статті, принаймні ми не знаходили прикладів його використання іншими авторами. Тому він потребує уточнення. Пропонуючи термін «антилінгвістичні» повороти, ми не проголошуємо якийсь новий поворот, це назва для патерну, який виокремлено в цій статті. Тобто цей термін виконує роль не опису, а метаопису.) Більше ніж половина списку Керрігана є саме такими «антилінгвістичними» поворотами. Серед них можна виділити кілька наймасштабніших: візуальний, афективний, деколоніальний, постлюдський, але цей список значно довший і до нього можна додати ще десятки інших поворотів, включно з машиним.

Як уже зазначено, ми зосередимось у цій статті на візуальному повороті як на першому в серії «антилінгвістичних» поворотів. Враховуючи те, що Бахманн-Медік не звертається до інших поворотів, які ми охарактеризували як «антилінгвістичні», випадок візуального повороту виявляється особливо показовим. Бахманн-Медік частково усвідомлює проблематичність розгляду візуального повороту під рубрикою культурного повороту. Вона зазначає, що опозиція візуального повороту до лінгвістичного є настільки очевидною, що «всі інші повороти губляться між цими двома» (Bachmann-Medick 2016, 247). Водночас дослідниця суперечить сама собі, коли намагається підлаштувати візуальний поворот під критерії, які вона виробила для культурного повороту. Бахманн-Медік стверджує, що у візуальному повороті, подібно до інших культурних поворотів, теж відбувається перехід від об'єкта до епістемології, або від дескриптивної категорії до аналітичної категорії (перший критерій конституювання повороту). У випадку візуального повороту цією категорією є зображення. Бахманн-Медік описує це як «усвідомлення того, що всі зображення сконструйовані» (Bachmann-Medick 2016, 259). На думку дослідниці, епістемологія візуального повороту передбачає «деконструкцію зображень з їхніми припущеннями про, здавалося б, прямі докази, присутність і репрезентацію» (Bachmann-Medick 2016, 259). Як

бачимо, Бахманн-Медік використовує словник лінгвістичного і культурного поворотів, зводячи візуальний поворот до критики прозорої репрезентації, яка ставиться з підозрою до всякої неопосередкованої присутності. Попри те що Бахманн-Медік визнає опозиційність візуального повороту щодо лінгвістичного повороту, вона формулює перший критерій конституювання візуального повороту так, наче між ним та лінгвістичним поворотом не відбувається жодного радикального розриву. Але розрив між цими поворотами є, і він принциповий. Якщо методологія конструктивізму/деконструкції є центральною для культурного повороту як розширення лінгвістичного повороту, то відмова від неї – це якраз те, що характеризує «антилінгвістичні» повороти. Далі ми розглянемо це на прикладі візуального повороту, який першим потужно гойднув маятник у протилежному від лінгвістичного повороту напрямку.

Візуальний поворот пов'язують з одночасною публікацією у 1994 році двох книг: «Пікторіальної теорії» американського дослідника В. Дж. Т. Мітчела (Mitchell 1994) і збірника «Що таке зображення?», упорядкованого німецьким дослідником Готфрідом Бемом, який містить його програмну статтю «Повернення до зображень» (Böhm 1994). Хоча Мітчел назвав поворот пікторіальним, а Бем – іконічним (звідси подвійна назва «пікторіальний/іконічний» у Бахманн-Медік), більш поширеною стала загальна назва «візуальний поворот», яку ми використовуємо в цій статті як синонім до обох авторських поворотів. Прийшовши з різних інтелектуальних традицій (Мітчел починав як літературознавець, Бем – як історик мистецтва) й цілком незалежно один від одного, обидва автори запропонували говорити про зображення в новий і незвичний спосіб, якщо порівнювати із вже звичними на той час тезами про його сконструйованість. Обидва наголошували на необхідності звільнення зображень від тиранії мови. Мітчел наділив зображення власною агентністю, порівнявши їх (у ситуації домінування вербальної мови) із «субальтернами, чії тіла позначені стигмами відмінності» (Mitchell 1996, 81). Бем також наголошував на необхідності підважити гегемонію вербальної мови: «Поза мовою існують величезні простори смислів, неозначувані простори візуальності, звуку, жесту, міміки та руху. Вони не потребують вдосконалення чи ретроспективного виправдання з боку вербального» (Böhm 2004, 43). Саме таке звільнення

від «виправдання вербальним» лягло в основу програми візуального повороту, який гойднув рух маятника в протилежний бік. Це також був рух до присутності.

Дивлячись на поворотний момент 1994 року ретроспективно, дослідник візуальної культури Кіт Моксі описує звільнення від гегемонії вербальної мови саме як повернення (до) присутності:

Ідея «присутності», така ж вражаюча для постпросвітницького мислення, як поява привида Банко за столом Макбета, увійшла у сферу гуманітарних наук і відчула себе як удома. Твердження про те, що об'єкти наділені власним життям, <...> стало звичним явищем. <...> «Життя» світу, матеріально виявлене, колись вигнане в ім'я читабельності та раціональності, повернулося, щоб переслідувати нас (Мохеу 2008, 131).

Важко уявити щось більш далеке від конструктивізму/деконструкції, ніж наділення агентністю об'єктів чи процесів, про яке говорить Моксі. Однією з інавгураційних формул візуального повороту стало питання, сформульоване Мітчелом: «Чого хочуть картинки?». Таке розширення агентності за межі людського (яке визначається через здатність до символізації в мові) характеризує цілу серію антилінгвістичних поворотів. Зауважимо, що слово «постпросвітницький», яке вживає Моксі, незвичне, однак префікс «пост-» безпомилково вказує на те, що це слово є заміником вигнаного привида сьогодення, постмодернізму. Оскільки постмодернізм позиціював себе як критику (західного) просвітництва, такий зсув функціонує як симптом витіснення і заміщення «слова-табу». Разом з тим, саме для постмодернізму (тою мірою, якою він збігається з культурним поворотом) «присутність», часто у словосполученні «метафізика присутності», була якщо не об'єктом екзорцизму, то ознакою неприпустимої теоретичної наївності.

Реабілітація присутності – це явище, яке виходить далеко за межі візуального повороту. Можна було б навести багато прикладів на підтвердження цього, однак ми зупинимось лише на одному, ймовірно найпоказовішому. Рух маятника в протилежному від лінгвістичного повороту напрямку можна чітко простежити в книжці Ганса Ульріха Гумбрехта «Виробництво присутності» (Gumbrecht 2003). За жанром її можна вважати інтелектуальним покаяттям. Гумбрехт зізнається:

Протягом багатьох років приголомшливий успіх деконструкції залежав від готовності кожного деконструктора кинути звинувачення в наївності або принаймні в «субстанціалізмі» будь-кому, хто намагається аргументувати на користь ставлення до світу, яке не ґрунтується виключно на значенні (Gumbrecht 2003, 53).

Підзаголовок книжки Гумбрехта («Чого не може передати значення») дуже показовий, оскільки він встановлює чітку опозицію між присутністю і значенням, і за розширенням – між досвідом і мовою. Водночас він наражається на принципову суперечність, пов'язану з тим простим фактом, що автор і далі користується словами і його слова не позбавлені значення. Звісно, присутність не тотожна нонсенсу, але вона схиляє нас до мовчання. Однак Гумбрехт використовує багато слів для того, щоб описати ставлення до світу, яке не ґрунтується на значенні (Гумбрехт додає примирливе «виключно»). Показово, що назву своєї книжки Гумбрехт приписує якомусь безіменному студенту. Це такий фантазматичний студент, якого прагне і боїться кожен викладач, оскільки він бачить глибше, крізь нашарування знань, якими викладач намагається вразити свою аудиторію. У Гумбрехта цей фантазматичний студент вражає його фразою «виробництво присутності», щоб більше ніколи не повернутися в аудиторію. Однак сценка, змальована Гумбрехтом, радше нагадує інтелектуальне алібі. Парадоксальне словосполучення «виробництво присутності» ставить нас перед питанням, чи дійсно можливо виробити присутність. Чи не вказує ця суперечність у термінах на острах остаточної відмови від конструктивізму/деконструкції? Бачити скрізь роботу конструювання, нічого не сприймати як даність – це якраз той воркоголізм деконструкції, від якого намагається звільнитись Гумбрехт. Воркоголізм, зворотним боком якого є прокрастинація значення: *différance* як постійне відкладання значень на потім, яке можна припинити лише зануренням у присутність. «Виробництво» – це слово-привид з минулої інтелектуальної моди, від якої Гумбрехт відмежовується. Це слово не може не нагадувати надзвичайно впливову свого часу збірку статей французького літературознавця й учня Альюссера П'єра Машері «Теорія літературного виробництва», опубліковану французькою у 1966 році. Ідеї Машері вплинули не лише на Барта і Дерріда, але й, завдяки англійському перекладу 1978 року з передмовою Террі Іглтона, безпосередньо на англломовне літературознавство

(Macherey 1978). Для того щоб повністю порвати з конструктивізмом/деконструкцією, Гумбрехту варто було б назвати свою книжку не «Виробництво присутності», а «Метафізика присутності». Але на таке зухвальство ще треба наважитись.

Отже, як ми вже зазначали, ми пропонуємо говорити про лінгвістичний поворот і його розширення в культурному повороті, чи, якщо згадати Бахманн-Медік, поворотах, як рух маятника в один бік і серію «антилінгвістичних» поворотів як рух маятника в протилежний бік. Для позначення спільної програми лінгвістичного (і культурного) повороту ми пропонуємо користуватись терміном «лінгвістична модель», який охоплює цілий кластер близьких понять (знак, код, текст, дискурс, а також конструктивізм/деконструкція). Для позначення того, куди рухається візуальний поворот (й інші «антилінгвістичні» повороти), ми використовуємо словосполучення «метафізика присутності». Ми умисно дещо провокативно обрали це, все ще табуйоване, словосполучення, оскільки воно довгий час було терміном інтелектуального презирства, жупелом часів постмодернізму і тому чудово підходить для того, щоб підкреслити, що сьогодні маятник рухається в протилежному напрямку.

Термін «лінгвістична модель», який використовують у контексті французького структуралізму, не слід плутати з «мовною моделлю» (або, точніше сказати, «великою мовною моделлю», ВММ сучасного програмування), хоча за бажання можна простежити зв'язок між цими двома термінами. Лінгвістична модель вказує на зв'язок структуралізму (і до певної міри його постверсії) з лінгвістикою Соссюра, принципи якої Клод Леві-Строс поширив на антропологію, Жак Лакан на психоаналіз, а ранній Ролан Барт на літературу і популярну культуру. Ми використовуємо термін «лінгвістична модель» у широкому значенні, яке охоплює як структуралізм, так і постструктуралізм. Такий спосіб вживання терміна знаходимо, зокрема, у британського культуролога Джима Макгігана, який використовує його як для позначення ранньої політизованої програми: «Лінгвістична модель структуралізму, яка стверджує, що мова говорить нами, звертає увагу на структуровані умови (не лише мова, але й ідеологія та класові відносини), в яких генерується дія» (McGuigan 1992, 30), так і для її пізнішої, деполітизованої версії: «критики, які бажали раз і назавжди скинути марксистський баласт на користь постструктуралістської лінгвістичної моделі» (McGuigan 1992, 104),

в якій ідеологія і класові відносини остаточно розчинились у круговерті означників.

Слід зауважити, що існує більш вузьке та історично визначене вживання терміна «лінгвістична модель», яке не ототожнює її з гегемонією вербальної мови, як ми це робимо в цій статті. Зокрема, історик французького структуралізму Франсуа Дос розглядає звернення до лінгвістичної моделі ледве не як специфічну ознаку французької відірваності від часу. У своєму двотомнику, присвяченому історії цієї інтелектуальної течії, Дос протиставляє лінгвістичну модель аналітичній філософії:

Після Леві-Строса, який асимілював лінгвістику як модель для побудови структурної антропології, авангардні філософи, відірвані від аналітичної течії, також поспішили прийняти лінгвістичну модель, але без жодної епістемологічної перестороги, привласнивши соссюрівську лінгвістику, яка вже була застарілою завдяки досягненням аналітичної філософії (Dosse 1997, 393).

На таке вужче і, до певної міри, точніше вживання терміна «лінгвістична модель» важливо вказати, перш ніж відмежуватись від нього і перейти до широкого його розуміння, запропонованого в цій статті.

Ми розширюємо термін «лінгвістична модель», позначаючи ним універсалізацію концепції мови, вироблену в межах структурної лінгвістики Фердинанда де Соссюра (а також аналітичної філософії). Згідно із соссюрівською лінгвістикою мова є замкненою системою знаків, значення яких утворюється через розрізнення всередині системи, а не через референцію. Лінгвістична модель поширює це уявлення про вербальну мову на інші, невербальні сфери, включно з несвідомим, яке, згідно з Лаканом, «структуроване як мова» (Жоель Дор вважає цей відомий афоризм базовою гіпотезою лаканівської версії психоаналізу як «повернення до Фрейда» (Dor 1998, 3)). Лінгвістична модель розглядає невербальні (недискурсивні) практики як випадки вербальних (дискурсивних) практик. У цьому сенсі ми можемо уточнити програму Гумбрехта (як і всіх «антилінгвістичних» поворотів) як відмову від гегемонії лінгвістичної моделі, а не відмову від значення чи слів (неможлива вимога для академічної роботи).

Процес поширення лінгвістичної моделі на невербальні сфери (в усіх його різноманітних проявах) розпочався з лінгвістичним поворотом. Культурний поворот з наголосом на знаках,

значеннях, кодах, текстуальності, дискурсивності продовжив і радикалізував цю гегемонію лінгвістичної моделі. Лінгвістична модель у тому сенсі, який ми (слідом за Макгіганом) пропонуємо, – це специфічний спосіб моделювання реальності, який практично розчиняє її в мові. Згідно з таким баченням (яке може варіюватись залежно від конкретного словника), доступ до реальності відбувається лише за допомогою мови. Те, що лишається вербально неозначеним, можна прирівняти до неіснуючого (принаймні для нас), оскільки ми не маємо до нього доступу, не можемо дати йому назву, не можемо помістити в символічну сітку значень, яка конструює нашу реальність. Ця тенденція до «скасування» реальності за межами значення стає очевидною в програмній передмові Річарда Рорті до збірника 1967 року «Лінгвістичний поворот», у якому було опубліковано праці низки представників аналітичної філософії. Рорті пояснює специфіку їхнього підходу так: «Оскільки традиційна філософія була (так стверджується) значною мірою спробою підкопатися під мову, щоб дістатись до того, що вона виражає, прийняття лінгвістичного повороту передбачає базову тезу, що знайти щось у такому підкопуванні неможливо» (Rorty 1992, 10). Тобто мова постає як те, що не має зовнішнього щодо себе.

Відповідно до такого моделювання реальності, безпосередній доступ до неї неможливий – не існує «сирих» фактів поза значенням, яке конструюється мовою, мова завжди є тим екраном, який не лише затуляє від нас реальність, але й конструює її. В основі лінгвістичної моделі лежить заперечення неопосередкованої присутності. Неопосередкований (мовою) доступ до реальності неможливий: хоч би як ми «підкопувались під мову», ми не вийдемо за її межі.

Переведення фокусу на мову в межах лінгвістичного повороту, наголос на тому, що саме через посередництво мови ми отримуємо доступ до реальності, було здійснено як відмова від позитивізму, з його нагромадженням фактів, які «говорять самі за себе». Але тезу лінгвістичного повороту, що реальність конструюється мовою і завжди є концептуально навантаженою, підхопили також нові ліві, які побачили в ній потенціал для критики сталінської версії марксизму з її економічним детермінізмом. Саме з цих причин лінгвістична модель прижилась у тій версії британських *Cultural Studies*, яку представляє Стюарт Голл і Бірмінгемський центр досліджень сучасної культури. У програмній статті «Закодування, розкодування» 1973 року Стюарт Голл дав більш

нюансоване пояснення лінгвістичної моделі, яким він не «скасовує» реальності, як це робить Рорті, але все ж наголошує на неможливості безпосереднього доступу до неї:

Реальність існує за межами мови, але вона постійно опосередковується через мову і за допомогою мови: і те, що ми можемо знати і сказати, має бути вироблене в дискурсі і через дискурс. Дискурсивне «знання» є не продуктом прозорої репрезентації «реального» в мові, а артикуляцією мови на реальні відносини і обставини (Hall 1991, 121).

Як неомарксист, Голл не заперечував реальності (наявних виробничих відносин і обставин класової нерівності), але, подібно до Рорті, наголошував на визначальній ролі мови як інструменту доступу до реальності.

У тому ж 1973 році вийшли друком дві книжки, поява яких зазвичай асоціюється з культурним поворотом. Перша книжка – «Метаісторія» американського історика Гайдена Вайта – популяризує текстуальний підхід до історії: історія постає як оповідь, «вербальна структура у формі наративного прозового дискурсу» (White 1973, 3). У другій книжці – «Інтерпретація культур» американського антрополога Кліфорда Гірца – зроблено наголос на «читанні» культури і «щільному описі» як методі, спрямованому на таке читання (Geertz 1973). Ідеї культурного повороту (текстуальність, дискурсивність і наративність) – це розширення лінгвістичної моделі. Згадуючи про період 1960-х, коли не без впливу французького структуралізму визрівав його «рух до значення», Кліфорд Гірц говорив не про культурний, а саме про лінгвістичний поворот, а разом з ним про роїння поворотів: «лінгвістичний, інтерпретативний, соціально-конструктивістський, ново-історичистський, риторичний чи семіотричний “поворот”» (Geertz 1995, 114). Хоча культурний поворот розширив спектр дисциплін і методологію, центральне місце в якій посів конструктивізм/деконструкція, його головна операція полягала в тому, щоб зробити висновки з тези лінгвістичного повороту, згідно з якою, якщо згадати Рорті, «підкопуватись під мову» немає сенсу.

Поширення лінгвістичної моделі на невербальні явища дало дуже специфічний підхід до зображення, яке вимагало «виправдання з боку вербального», якщо скористатись формулюванням Бема. У середині 1960-х, період гегемонії лінгвістичної моделі, французький театрик кіно Крістіан Метц, виробляючи свою

велику синтагматику, не міг позбутись відчуття неповноцінності візуального в порівнянні з вербальним. Ця неповноцінність проявлялась, зокрема, у тому, що зображення сприймалось як надто очевидне у своїй присутності і не апелювало до відсутнього: «У фільмі присутнє все: звідси його очевидність, але звідси і непрозорість. Прояснення присутності за допомогою відсутніх одиниць відбувається набагато рідше, ніж у вербальній мові» (Metz 1964, 77–78). Метцу йшлося про вісь парадигми (на противагу осі синтагми), яка дуже потужно працює у вербальній мові. Інакше кажучи, для Метца, який дивився на зображення крізь призму лінгвістичної моделі, надмірна, неопосередкована присутність зображення, або, точніше, «відсутність відсутності» в зображенні, поставала як теоретична проблема. У 1972 році британський теоретик кіно Пітер Воллен, який аналізував стратегії контркіно Жана-Люка Годара, сформулював цю проблему як нездатність зображення передавати заперечення. Воллен стверджував: «Добре відомо, що заперечення є засадничим принципом вербальної мови, який відмежовує її як від сигнальних систем тварин, так і від інших типів людського дискурсу, як-от зображення» (Wollen 2009, 422). За цією логікою зображення як «візуальна мова» не дотягує до вербальної мови, залишаючись на рівні «сигнальних систем тварин». Вказуючи на цю слабкість зображення (його нездатність передавати заперечення), яка походить від його надлишкової присутності, Воллен намагається відшукати наближення до вербального заперечення у шкрябанні поверхні плівки у фільмі Годара «Вітер зі сходу» (Wollen 2009, 422). Суголосно з цією недовірою до надлишкової присутності зображення Фредрік Джеймісон розпочинає передмову до своєї збірки статей про кіно «Сигнатури візуального» заявою-звинуваченням: «Візуальне по суті є порнографічним, тобто воно завершується неосмисленим, бездумним захопленням», схвально згадуючи здатність окремих фільмів «придушити власну надмірність» (Jameson 1990, 1). Тобто зображення (до візуального повороту) цінується тою мірою, якою воно наближається до вербальної мови, відповідає лінгвістичній моделі, і сприймається як слабкість чи навіть загроза тоді, коли проявляє власну надмірну, неопосередковану присутність. Саме зважаючи на це, Мітчел говорив про зображення як «субальтернів», які не відповідають нормі лінгвістичної моделі.

Інші дослідники зображення (до візуального повороту) легітимізували візуальне, намагаючись розглядати його за аналогією з текстуальним.

Характерним прикладом є спроба американського історика мистецтва Нормана Брайсона врятувати статус візуального як культурного конструкту, протиставивши його біологічному зору. Брайсон стверджує: «Між суб'єктом і світом вставляється вся сума дискурсів, які складають візуальність, цей культурний конструкт, і відрізняють візуальність від бачення, уявлення про неопосередкований візуальний досвід» (Bryson 1988, 91–92). Інакше кажучи, візуальне опосередковує біологічне бачення і демонструє роботу культурного конструювання там, де, на перший погляд, є лише, якщо згадати Джеймісона, «неосмислене, бездумне захоплення» безпосереднього бачення. Брайсон прирівнює візуальне до мови, протиставляючи його неопосередкованому сенсорному досвіду.

Можна було б ще наводити приклади для підтвердження гегемонії лінгвістичної моделі у способах говорити про зображення до візуального повороту, оскільки це було загальним місцем багатьох, часто дуже різних авторів. Однак маятник, дійшовши до крайньої точки недовіри до присутності, гойднувся в протилежний бік. Мітчел, Бем, а за ними інші численні дослідники візуального збунтувались проти лінгвістичної моделі. Це супроводжувалось кардинальною реабілітацією присутності.

Висновки. Отже, ми показали, що нескептичний погляд на «комашине» роїння поворотів, яке так роздратувало Керрігана, відкриває важливі патерни за тим, що постає як щось хаотичне. Патерн, який ми ідентифікували й описали на прикладі візуального повороту, – це відмова від лінгвістичної моделі. Варто говорити про цілу серію таких поворотів, які ми запропонували називати «антилінгвістичними». Ми вказали, що важливо не лише те, до чого ці різні повороти звертаються, але й те, від чого вони відмовляються, – звідси запропонований нами негативний метаопис через префікс «анти-». Те, що такої спільної назви для «антилінгвістичних поворотів» досі не було, можна пояснити, на нашу думку, своєрідним академічним соліпсизмом, який заважає тим, хто перебуває всередині окремих поворотів, побачити спільний напрямок руху *від*.

Рух від лінгвістичної моделі, який дуже добре можна простежити на прикладі візуального повороту, але який цим поворотом не обмежується, ми порівняли з рухом маятника, який дійшов до крайньої точки своєї траєкторії і гойднувся в протилежному напрямку – до того, що ми трохи іронічно охарактеризували як «метафізика присутності». Лінгвістичний поворот

наголошував на тому, що мова є єдиним способом отримати доступ до реальності, а сама реальність, відповідно, постає як культурний конструкт. Цей імпульс конструктивізму/деконструкції через серію поворотів, які Бахманн-Медік групує під спільною рубрикою культурного повороту, сьогодні вже, схоже, себе вичерпав. З середини 1990-х років, коли цей імпульс ще, здавалось, мав повну силу, розпочався рух маятника в протилежному напрямку. Цей рух відкриває нові позавербальні території візуального, чуттєвого, афективного, тілесного, матеріального, тваринного, яке «не потребує виправдання вербальним», якщо скористатись висловом представника візуального повороту Готфріда Бема. Порівняння двох протилежних способів говорити про зображення – у межах лінгвістичної моделі і в межах візуального повороту – дає змогу схопити цей більш загальний патерн руху. Цей локальний приклад демонструє ширшу тенденцію, яка показує певну логіку за хаотичним роїнням поворотів. Чітка «демаркація» між тим, як про зображення говорили до і після візуального повороту, дає змогу уточнити картографування Бахманн-Медік, звільнивши його від залишків інерції культурного повороту, з його фокусом на конструктивізм/деконструкції.

Важливо зазначити, що таке накладання несумісних програм, яке ми виявили у Бахманн-Медік, – це не просто «помилка», яку треба виправити, це також вказівка на те, що реальність академічної сфери завжди більш суперечлива і складна, ніж її картографування, і вона не завжди демонструє вірність чітко окресленим патернам, які залишаються теоретичною абстракцією. Патерни, схеми дають змогу орієнтуватись, але їх не слід плутати з реальністю, яка завжди є нашаруванням багатьох патернів і тому рідко дотримується чітко визначених меж.

Метою цієї статті було прояснити специфіку «антилінгвістичних» поворотів (левова частка списку Керрігана). Ми зосередились на візуальному повороті, який першим гойднув маятник у протилежний від лінгвістичного повороту бік. Саме заради прояснення специфіки «антилінгвістичних» поворотів, заради того, щоб показати важливий патерн у «комашиному роїнні» сучасних поворотів, у цій статті було проведено чітке розмежування лінгвістичної моделі і того, для позначення чого ми, не без іронії, скористались жупелом часів постмодернізму. Інтелектуальна реальність, звісно, більш неоднозначна, у ній співіснують різні, часто суперечливі тенденції, багато з яких стають помітними лише ретроспективно.

Саме завдяки такому ретроспективному погляду можна було виокремити той рух маятника (від лінгвістичної моделі до «метафізики присутності»), який ми описали в цій статті. Однак, як уже зазначено, порівняння з маятником має свої межі. Воно не враховує часового виміру. Гойднувшись у протилежному від лінгвістичного повороту напрямку, він не повернувся назад до позитивізму з його нагромадженням фактів, які «говорять самі за себе». Повернення до присутності відбулось на іншому витку спіралі.

Ба більше, якщо продовжити порівняння з маятником, можна припустити, що в якийсь момент траєкторія руху до присутності може теж дійти до межової точки. Маятник знову може гойднутись у протилежному напрямку. Саме тому ми пропонуємо замість того, щоб поспішати засуджувати, відкидати чи витіснити вчорашню моду, а тим більше ставати жертвами моди сьогоднішньої, практикувати нескептичний погляд на розростання, збільшення кількості, розширення поворотів.

References

- Bachmann-Medick, Doris. 2016. *Cultural turns: New orientations in the study of culture*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- Böhm, Gottfried. 1994. "Die Wiederkehr der Bilder." In *Was ist ein Bild?*, edited by Gottfried Böhm, 11–38. Munich: Wilhelm Fink Verlag.
- . 2004. "Jenseits der Sprache? Anmerkungen zur Logik der Bilder." In *Iconic Turn: Die neue Macht der Bilder*, edited by Christa Maar and Hubert Burda, 28–43. Cologne: Dumont.
- Bryson, Norman. 1988. "The Gaze in the Expanded Field." In *Vision and Visuality*, edited by Hal Foster, 87–114. Seattle: Bay Press.
- Carrigan, Mark. 2014. "Can we have a 'turn' to end all turns?" July 13, 2014. <https://markcarrigan.net/2014/07/13/can-we-have-a-turn-to-end-all-turns/>
- Dor, Joël. 1998. *Introduction to the reading of Lacan: The unconscious structured like a language*. New York: Other Press.
- Dosse, François. 1997. *History of Structuralism: The Rising Sign, 1945-1966*. Vol. 1. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic books, 1973.
- . 1995. *After the fact*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gregg, Melissa, and Gregory J. Seigworth. 2010. "An Inventory of Shimmers." In *The affect theory reader*, edited by Melissa Gregg and Gregory J. Seigworth, 1–25. Durham: Duke University Press, 2010.
- Gumbrecht, Hans Ulrich. 2003. *Production of Presence: What Meaning Cannot Convey*. Redwood City: Stanford University Press.
- Hall, Stuart. 1991. "Encoding/decoding." In *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies, 1972-79*, edited by Stuart Hall, Dorothy Hobson, Andrew Lowe, and Paul Willis, 117–27. London, New York: Routledge.

- Jameson, Fredric. 1990. *Signatures of the Visible*. New York: Routledge.
- . 1994. *The Seeds of Time*. New York: Columbia University Press.
- . 1998. *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern, 1983-1998*. London and New York: Verso.
- . 2003. "Future City." *New Left Review* 21 (May-June): 65–80.
- Macherey, Pierre. 1978. *Theory of literary production*, edited by Geoffrey Wall. New York: Routledge.
- McGuigan, Jim. 1992. *Cultural Populism*. New York: Routledge.
- Metz, Christian. 1964. "Le cinéma: langue ou langage?" *Communications* 4, no. 1: 52–90.
- Mitchell, W. J. T. 1994. *Picture Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- . 1996. "What do pictures really want?" *October* 77 (Summer): 71–82.
- Moxey, Keith. 2008. "Visual Studies and the Iconic Turn." *Journal of Visual Culture* 7, no. 2: 131–46.
- Parikka, Jussi. 2010. *Insect media: An archaeology of animals and technology*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rorty, Richard. 1992. "Metaphilosophical Difficulties of Linguistic Philosophy." In *The linguistic turn: Essays in philosophical method*, edited by Richard Rorty, 1–39. Chicago: University of Chicago Press.
- Sahlins, Marshall. 1993. *Waiting for Foucault, still*. Cambridge: Prickly Paradigm Press.
- Seidman, Steven. 1994. "Introduction." In *The postmodern turn: New perspectives on social theory*, edited by Steven Seidman, 1–23. Cambridge University Press.
- Susen, Simon. 2015. *The 'Postmodern Turn' in the Social Sciences*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- White, Hayden. 1973. *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Wollen, Peter. 2009. "Godard and Counter Cinema: Vent d'Est." In *Film theory and criticism: Introductory readings*, edited by Leo Braudy and Marshall Cohen, 418–26. New York: Oxford University Press.

Olga Briukhovetska

PhD (Philosophy),

Senior Lecturer at the Department of Cultural Studies, Faculty of Humanities,
National University of Kyiv-Mohyla Academy (NaUKMA), Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-9213-2662>

e-mail: olha.bryukhovetska@ukma.edu.ua

Mapping Turns: From the Linguistic Model to the "Metaphysics of Presence"

Abstract

The proliferation of turns in recent decades makes it necessary to map them in a more comprehensive way than an intentionally chaotic list à la Borgesian Chinese encyclopedia (an example of such an intentionally disordered list is presented by British sociologist Mark Carrigan, who called for the turn to end all turns). The article takes a non-skeptical view of the proliferation of turns and identifies certain patterns behind the seemingly chaotic swarm of turns. The article takes as its starting point the mapping of cultural turns as an extension of the linguistic turn by the German anthropologist Doris Bachmann-Medick. To refine this mapping, we identify a pattern of movement from the linguistic model (by which we refer, following Jim McGuigan, to the generalization of the concept of verbal language based on structural linguistics) to the rehabilitation of presence (here we use somewhat polemically the term "metaphysics of presence", a hobgoblin from the heyday of postmodernism). Our main case is a visual turn initiated in 1994 by the American scholar W. J. T. Mitchell and the German scholar Gottfried Böhm, who, independently of each other, began to talk about the image in a way that was quite different from previous visual scholars who saw images as an inferior version of verbal language. On the contrary, Mitchell and Böhm called for the liberation of images from the tyranny of language and rehabilitated their excessive presence. The movement toward a "metaphysics of presence" is not limited by the visual turn. Hans Ulrich Gumbrecht's *Production of Presence* (2003) is one of many examples of this tendency. We suggest that identifying a number of recent turns in negative terms as "anti-linguistic" turns (in other words, by what they turn from rather than what they turn to) helps to organize the seemingly chaotic proliferation of turns in recent decades. The article calls for a non-skeptical attitude toward the proliferation of turns, suggesting that the work of mapping helps to avoid falling prey to the latest intellectual fashion, which is not necessarily better (or worse) than that of the past.

Keywords: image, visual, textual, cultural turn, cultural theory, pattern, constructivism/deconstruction, intellectual fashion, anti-linguistic turns, pendulum.

Manuscript received March 17, 2024
Матеріал надійшов 17 березня 2024 р.

© Ольга Брюховецька (Olga Briukhovetska), 2024

olha.bryukhovetska@ukma.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-9213-2662>

Сфера наукових зацікавлень: візуальна культура.

Main research fields: Visual Culture.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)